

İNGİLİZ KAYNAKLARINA GÖRE ATATÜRK*

E. Korg. CEMAL ENGİNSOY

I. GİRİŞ

Atatürk, dünyada, özellikle Batı literatüründe, popüler nitelikte birçok biyografinin kahramanıdır. Bununla beraber; Atatürk ile ilgili eserler, sadece bu alanla sınırlı değildir. Denilebilir ki; modern Türkiye'yi kapsamına alan pek çok eser, dikkatini büyük ölçüde Atatürk eksenini çevresinde toplar.

Tam bir kesinlikle söyleyememekle beraber, incelemek fırsatını bulduğum uluslararası kataloglarda Atatürk ile ilgili eserlerin en büyük sayısını Anglo-Amerikan kaynaklı olanlar oluşturuyor. Ben, gençlik yıllarıma da uzanan bir ilgi çerçevesinde, olanaklarım ölçüsünde bu eserlerin önemli denebilecek bir bölümünü gözden geçirmek, ya da incelemek fırsatını buldum.

Geçen yıl (1989), Türk Tarih Kurumu'nda Atatürk ile ilgili olarak yaptığım konuşma, Amerika Birleşik Devletleri kaynaklarına dayanıyordu. Bugünkü konferansımın temelini ise, İngiliz kaynaklı eserler oluşturuyor. Böylece Atatürk hakkındaki Anglo-Amerikan kökenli eserlerdeki görüş ve değerlendirmeleri, mütevazı bir çapta da olsa, bir bütün oluşturacak şekilde sunmuş oluyorum. Bundan da mutluluk duyduğumu hemen belirtmeliyim.

Konu ile ilgili birçok kaynakta, bu arada Sayın Bilâl N. Şimşir'in dilimize kazandırdığı "İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938)" adlı çevirisinde, belirtildiği gibi, İngiltere, I. Dünya Savaşı'na (1914-1918) kadar, daha çok diplomatik yoldan, bazen de (1855-1856 Kırım Savaşı'nda olduğu gibi) askerî kuvvetlerle Türkleri desteklemiştir. Bu arada, XIX.Yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşılması için yapılan hareketlere katılmakla beraber, onun tüm olarak ortadan kalkmaması için (1878 Berlin Antlaşması'nda olduğu gibi) gayret de sarfetmiştir. Ama, İngiltere'nin bu geleneksel siyasetinin I. Dünya Savaşı ile değiştiğini görüyoruz. Çünkü, Osmanlı İmparatorluğunun yıkılışını başlıca amaç olarak benim-

* 12 Ocak 1990 tarihinde Türk Tarih Kurumu'nda verilen konferans metni.

semiş olan Çarlık Rusyası ile birlikte, Türkler de karşı artık aynı safta yer almıştır. Hele, I. Dünya Savaşı'nda, Çarlık Rusyasının çökmesi ve Osmanlı İmparatorluğunun yenilmesi üzerine, İngiltere, Türklere karşı hareketin âdeta bayraktarı olmuştur. Tanınmış İngiliz yazarı Lord Kinross'un sözleri ile, "... Türklere karşı olan bütün bu (düzen), özellikle, çağın (İngiliz) Başbakanı Lloyd George'un başının altından çıkıyordu. Çok mükemmel (!) bir önder olmasına rağmen, Lloyd George, coğrafya ve tarihsel olaylar hakkında pek az bilgisi olan bir insandı. Kendisi, Türkiye'yi geçmiş ve geleceği olan, diğer bir deyişle, yaşayan bir organizma olarak göz önüne almıyor; onu, sadece harita üzerinde bir toprak parçası olarak görüyordu. Öyle bir toprak parçası ki; başka ülkelerin vazgeçecekleri topraklar karşılığında, Türk toprakları o ülkelere verilebilirdi..."¹. Görülüyor ki; İngiltere, müttefikleri ile birlikte, 1919 Paris Konferansı'nda, Osmanlı İmparatorluğu'nu sadece yönetimindeki ülkelerden ayırmakla yetinmiyor; Anadolu topraklarını da bölmeye kalkışarak, Türklere kendi yurtlarında bile bağımsız yaşamayı çok görüyordu. Bu nedenledir ki Türk Ulusu, Atatürk'ün liderliğinde, I. Dünya Savaşı'ndan hemen sonra, bu defa kendi kaderi için bir savaşa, Türk Kurtuluş Savaşı (1919-1922)'na, girişmiştir. Böylece Türk Ulusu, eşsiz bir önderin, Atatürk'ün yönetiminde, aşılması imkânsız gibi görünen birçok engeli birbiri ardınca yıkarak, çoktan hakkettiği özgürlük ve bağımsızlığına kavuşacak ve çağdaş Türk Devleti (Türkiye Cumhuriyeti) olarak, insanlık dünyasındaki seçkin yerini alacaktır.

II. I. DÜNYA SAVAŞI (1914-1918) SONUNA KADARKİ DÖNEMDE İNGİLİZ KAYNAKLARINA GÖRE ATATÜRK

Bu bölümdeki kaynakların büyük çoğunluğu Çanakkale Muharebeleri (1915) ile ilgili eserlerden oluşuyor. Bu nedenle, daha çok, bu muharebeleri yansıtan alıntılarını sunmak durumundayım. Bunu yaparken, Atatürk'ün kişiliğini tarih yönleri ile dile getiren yorum ve değerlendirmeleri örneklemeye çalıştım. Bu bölümde sunmayı tercih ettiğim metinlerin sayısı sekizdir.

İlk örneği "The Dardanelles Campaign" adlı eserden aldım. Eserin yazarı Frank Knight, "Yavuz" ve "Midilli" (asıl adı ile "Goeben" ve "Breslau") isimli savaş gemilerinin Çanakkale Boğazı'na gelişine değindikten, Boğaz'ın sadece Müttefik donanması tarafından açılması çabasını anlattıktan, 25 Nisan 1915'teki çıkarma hareketinde Müttefiklerin ve Türklerin

¹ Lord Kinross, Gerçekçi Atatürk, The British Council, Ankara, 1981, s. 8.

yaptıkları hatalar üzerinde durduktan sonra, şu değerlendirmeyi yapıyor: "...Böylece, her iki tarafta da hatalar yapıldı. Fakat, hata etmeyen bir adam vardı: Albay Mustafa Kemal ..." ².

İkinci örnek, ünlü tarihçi Arnold J. Toynbee'nin "Turkey (Türkiye)" adlı eserinden dilimize de çevrilmiş bulunan bu tanınmış eserde yazar şöyle diyor: "...Mustafa Kemal parlak bir asker, azimli ve bağımsız karakterde bir insandı... Çanakkale Muharebelerinde Anafartalar'da İngiliz kuvvetlerini durdurduğu zaman, hem Türkiye'de, hem de Almanya'da bir kahraman olarak tanındı. Alman Yüksek Komuta Heyeti ve kendi komutanı olan Enver Paşa tarafından sevilmemesine rağmen, Mustafa Kemal, artık, bir asker olarak, ününü sağlamıştı..." ³.

Üçüncü örneği Avustralyalı yazar Alan Moorehead'in tanınmış bir eserinden aldım. "Gelibolu" adı ile dilimize de çevrilmiş bulunan bu eserdeki şu değerlendirme gerçekten anlamlıdır: "...Çanakkale Harekâtı'nın başlangıcı, Entente (diğer bir deyişle İtilâf) devletleri bakımından, seferin en acı olayıdır. Çünkü; ilk çıkarma anında, bölgede, deha sahibi genç bir komutan (Mustafa Kemal) hazır bulunuyordu. Bu komutan olmasaydı, Avustralyalılar ve Yeni Zelandalılar, pekâlâ, Conk Bayırı'nı (yani Boğazlar'a hâkim bölgeyi) o sabah ele geçirebilirler ve Çanakkale Harekâtı'nın sonucunu daha o zaman ve o yerde tayin edebilirlerdi..." ⁴.

Dördüncü örnek İngiliz askerî yazarı Harold Armstrong'dan. Kanımca, sansasyon yaratmayı ön plânda tutan bu yazarın "Gray Wolf (Boz Kurt)" adlı eseri, bildiğim kadarı ile, ülkemizde yasaklanmış kitaplardan idi. Vaşington'da kara ataşesi olarak bulunduğum sırada, karşılaştığım bazı tartışmalara daha hazırlıklı katılabilmek için, bu biyografik eseri orada incelemek gereğini duymuştum. Daha sonra da, verdiğim konferanslarda bu eserin bazı bölümlerini eleştirmek ihtiyacını duymuşumdur. Tanınmış İngiliz tarihçisi Bernard Lewis'in, kanımca abartılmış olarak, "Atatürk ile ilgili en kapsamlı biyografı" dediği "Boz Kurt", bana göre, yer yer duygusal yanı ağır basan, böylece bilgisel bir tarafsızlıktan uzaklaşan bir eser. Özellikle, Lord Kinross'un olgun kişiliğinden kaynaklanan gözlemlerden uzak bir eser. Buna karşılık; ilerde değineceğim gibi, bu esere "önsöz" ve "sonsöz" bölümleri ile katkıda bulunan Prof. Emil Lengyel'in görüşleri çok daha gerçekçi ve olumlu. Bu vesile ile, önce rahmetli Yakup Kadri

² Frank Knight, The Dardanelles Campaign, London, 1970, p. 34.

³ Arnold J. Toynbee, Turkey (çeviri: Türkiye), Milliyet yayınları, 1971, s. 97-98.

⁴ Alan Moorehead, Gallipoli, Hong Kong, 1975, p. 97.

Karaosmanoğlu'nun bu eserle ilgili şu anısını sizlere aktarmak isterim: "...İngiliz askerî yazarlarından Armstrong'un Boz Kurt adlı kitabının Atatürk'ü ne kadar öfkeliendirdiğini ve etrafındaki gazetecileri bu kitap aleyhine nasıl seferber ettiğini pek iyi hatırlarım. Boz Kurt'u okuyanlar bilirler ki; hususî hayatına dair bazı temelsiz dedikodular bir yana bırakılacak olursa, Armstrong, bu eserinde, Mustafa Kemal'i eski ve yeni tarih devirlerinin en yüksek simaları arasında saymakta ve 'eğer bu adam, büyük bir milletin içinden çıkmış veya büyük bir milletin başına geçmiş bulunsa idi, Sezar'ları, Cengizleri, Napolyonları gölgede bırakan cihangirlerden biri olurdu' demektedir. (Karaosmanoğlu devam ediyor:) o zamanlar Atatürk'ü en çok çileden çıkartan, işte asıl bu görüştü. Yumruğunu masaya vurup: Büyük millet mi? Türk'ten daha büyük millet var mıdır? Ben ne yapabildi isem, ancak onunla yapabildim. Hem bu İngiliz subayı, bana bir cihangir gözü ile bakıyor. Ben cihangir değilim. Biz, Türk ordusu ile, cihangirlere karşı koymuşuzdur..."⁵. Bununla beraber; Armstrong, ne de olsa, bir askerdi ve şövalye yanı ile bazı gerçekleri kabul etmek olgunluğunu göstermiştir. Örneğin, bu niteliği şu anlamlı değerlendirmesinde göze çarpar: "...(Çanakkale'de) Conk Bayırı'nın doruk hattı, Çanakkale Boğazı'nın; Boğaz ise, İstanbul'un kilit noktası idi. Eğer Çanakkale Boğazı ve İstanbul düşse idi, Türkiye'nin Almanya ile olan bağlantısı kesilecek ve barış yapmaya zorlanacaktı. Yunanistan, Romanya ve Bulgaristan, belki de İngilizlere katılacaktı. Durumun moral etkisi ise, dünya çapında olacaktı. Rusya'ya bağlantı sağlayan yol açılmış olacak ve bu ülke, gerekli silâhlara ve yiyecek maddelerine kavuşacaktı. İşte, taarruz eden Avustralyalılar ile bu son derece büyük olanaklar arasında, yorgun Türkleri Conk Bayırı'nın dar doruğunda, yalnız kendi hâkim kişiliği ile tutan uçuk benizli ve kararlı (bir adam), Mustafa Kemal vardı..."⁶.

Beşinci örnek, David Walder isimli bir İngiliz yazarının dilimize de çevrilmiş bulunan eserinden. Çanakkale Olayı adını taşıyan bu eserde işlenen ana tema, Türk Kurtuluş Savaşı sonunda 1922'de İngilizlerle aramızda başgösteren bunalım. Bu soruna bundan sonraki bölümde yer vereceğim. Burada ise, I. Dünya Savaşı'nda Çanakkale Harekâtı ile ilgili şu pasajı aktarmakla yetineceğim: "...1915 yılı Nisan ayında, Müttefikler, üç amaç güderek Çanakkale Harekâtı'nı başlattılar: (1) Türkiye'yi savaş dışı etmek, (2) Boğazlar yolu ile Rusya'ya yardım ulaştırmak, (3) Orta Avru-

⁵ Belleten, sayı: 80, Türk Tarih Kurumu, 1956, s. 351-352.

⁶ H.C. Armstrong, Gray Wolf, New York, 1961, p. 51.

pa'ya sızan Avusturya-Alman ordularını arkadan çevirmek... (Bu harekâtta) Çanakkale'de adını duyuran bir tek kişi vardı: Alman üstlerine karşı başarı ile karşı koyan, dik başlı Türk Generali Mustafa Kemal Paşa"⁷ (Atatürk, Çanakkale Muharebeleri sırasında general değildi. Başlangıçta, Kurmay Yarabay idi Kısa bir süre sonra, Albaylığa ve 1916 Nisanında da Tuğgeneralliğe yükseldi.)

Altıncı örnek, İngiliz yazarı David Hotham'dan. Ülkemizde sekiz yılı aşkın bir süre ile aramızda yaşamak suretiyle bizi yakından tanımak fırsatını bulan David Hotham, 1972 yılında yayımlanmış ve dilimize de çevrilmiş olan "Türkler" adlı kapsamlı eserinde, Atatürk'ü şöyle tanımlıyor: "...Atatürk, gerçekten, son derece olağanüstü bir adamdı... Çanakkale Muharebeleri sırasında üne kavuştu; orada, Türk tarafında, başka herkesten çok, İstanbul'un Müttefikler tarafından ele geçirilmesini önleyen adam oldu. Şu olağanüstü emri verdiği yer Çanakkale'dir: 'Ben, size, taarruz etmeyi değil; ölmeyi emrediyorum...' Verilişi de, itaat edilişi de olağanüstü bir emir"⁸.

Yedinci örneği tanınmış tarihçi Geoffrey Lewis'in "Modern Türkiye" adlı eserinden aldım. Yazar şu özetlemeyi yapıyor: "...Mustafa Kemal, bütün varlığı ile kendisini askerliğe bağladı. 1911 (İtalyan) ve 1912 (Balkan) savaşlarında seçkin görevler yaptı. 1914 sonunda, sadece kâğıt üzerinde bir kuvvet olan 19. Tümen Komutanlığına atandı. Bu tümeni görev yapabilir, savaşkan bir birliğe dönüştürmek için bütün enerjisini kullandı... (Çanakkale'de) İngiliz çıkarmalarını önleyen ve Yarımada'yı boşaltmalarını sağlayan (başlıca etken), her şeyden daha çok onun liderliği oldu. İstanbul'u kurtaran bu harekât, onu bir millî kahraman yaptı... Artık Paşa olan Mustafa Kemal, daha sonra Kafkaslar'a gönderildi... Ağustos 1916'da, Bitlis ve Muş'u Ruslardan geri aldı. Ağustos 1918'de, Suriye'ye gönderildi... (Orada) yenilgiye uğramış olan Türk askeri için, O, sadece bir kahraman değil; İngilizleri Çanakkale'den fırlatıp atan ve Suriye'de avlarından mahrum bırakan adam olarak, tek kahramandı..."⁹.

Bu bölümün son örneğini, sekizinci örneği, İngiliz Harp Tarihi Başkanlığı belgelerine dayalı resmî nitelikli bir eserden aldım. 1932 yılında yayımlanan ve dilimize de çevrilen bu eserin yazarı Tuğgeneral Aspinall F. Ogländer'dir. General, Atatürk'ü "Mukadderat Adamı" olarak niteliyor ve

⁷ David Walder, Çanakkale Olayı, Milliyet Yayınları, 1970, s. 59-60.

⁸ David Hotham, The Turks, London, 1978, p. 22.

⁹ Geoffrey Lewis, Modern Turkey, London, 1974, p. 68-69.

şu anlamlı değerlendirmeyi yapıyor: "...Şimdi (yıl 1932'dir) Türkiye'nin Cumhurbaşkanı bulunan Gazi Mustafa Kemal'in Çanakkale Muharebeleri'ndeki büyük başarılarını gereğince övmeye ve takdire imkân yoktur; bu konuda ne söylene azdır. 25 Nisan 1915'te, Arıburnu civarındaki durumu derhal kavramış olması, Anzak Kolordusu'nun ilk günde hedefine varamayışının ve dar kıyıya sıkışarak başarısızlığa uğrayışının en önemli nedenidir. 9 Ağustosta, Suvla Körfezi kesiminde 9. İngiliz kolordusunun ileri hareketini durdurup bozguna uğrattıktan 24 saat sonra; Mustafa Kemal, kendi yaptığı bir keşfin ardından, Conk Bayırı'ndaki Anzaklara parlak bir karşı taarruz yapmıştır. Bu hücumla, Türkler, Çanakkale Boğazı'na hâkim durumdaki Sarıbayır sırtlarına kesin olarak yerleşmişlerdir. İngilizler, bu sırtları ele geçirmek için, Türklerle bir daha savaşmamışlardır. Böylece Mustafa Kemal, Çanakkale Muharebeleri'nin sonucunu tayin etmiştir. Bir tümen komutanının üç ayrı yerde, kendi inisiyatifi ile giriştiği hareketlerle, sadece muharebenin değil, bir savaşın, hatta bir ulusun kaderini değiştirecek yücelikte bir zafer kazandığı tarihte pek az görülür..."¹⁰.

III. TÜRK KURTULUŞ SAVAŞINDA (1919-1922) VE SONRASINDA ATATÜRK

İngiliz kaynaklı dokuz örnek sunacağım bu bölümde ilk olarak "İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938)" başlıklı çeviriye değinmek isterim. Sayın Bilâl N. Şimşir'in dilimize kazandırdığı bu kapsamlı eserdeki belgeler, daha ziyade diplomatik niteliktedir. Bunlar arasında, Sayın Şimşir'in sözleri ile, "...Kurtuluş Savaşı sıralarında, Mustafa Kemal'in kendisini veya politikasını yermeye kalkışmış belgelere de rastlanıyor... Kurtuluş Savaşı bayrağını açtığı günlerde, Mustafa Kemal hakkındaki kuşku, kaygı ve düşmanlık duygularının yıldıza saygı, takdir ve hayranlığa dönüştüğü ilgi ile izleniyor... Yirmi yıllık bir dönem içindeki belgeler, Atatürk'ün gerek kişiliği ile, gerek eserleri ile, hasım tarafa da kendisini kabul ettirebildiğine tanıklık ediyor. (Görülüyor ki) O, basit yergilerin çoktan üzerine çıkmıştır. Zaman, Atatürk'ü yıpratabilecek güçte değildir..."¹¹. Bu eserdeki belgelerin gösterdiği haberleşmelerden, Atatürk ekseri çevresinde gelişen Türk Kurtuluş Savaşı'nın akışı, İngiliz siyaseti açısından kolaylık ve rahatlık ile izlenebilmektedir... Belgelerde göze çarpan en önemli husus, İstanbul'da yüksek düzeydeki İngiliz otoritelerinin, hayrete değer bir sezikle,

¹⁰ C.F. Aspinall Ogländer History of the Great War-Military Operations: Gallipoli, vol. II, London, 1932, p. 485-486.

¹¹ Bilâl N. Şimşir, İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1973.

Millî Mücadele'nin esas amacını çok önceden kestirmiş olmalarıdır. Örneğin; daha 17 Eylül 1919'da İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Sir J. de Robeck, İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a gönderdiği bir telgrafta, "...Mustafa Kemal'in yönetimindeki Milliyetçi Grup, İzmir'in işgalini izleyen qlaylarla güçlenmektedir... Bütün bilgilerden anlaşıldığına göre, bu milliyetçi hareket, Anadolu'da bağımsız bir cumhuriyet yönünde sürekli olarak geliyor..."¹² denilmektedir. İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938), araştırmacılar ve yazarlar için gerçekten yararlı,kaynak bir eserdir.

İkinci örnek Arnold Toynbee'den. Bu ünlü tarihçi, "Türkiye" adlı eserinde, 1919 ve sonrasındaki durumu şöyle değerlendirir: "...1919 yılında, Mustafa Kemal'in Müttefik devletlere kafa tutması, kahramanca bir inanç ve cesaret eylemidir...(Avrupa'nın Hasta Adamının ölmek üzere olduğu sanıldığı bir sırada) Türklerin şansı dönmeye başlamıştır. (Çünkü) bir Türk askeri, Mustafa Kemal, o anda ülkesini ümitsizlikten ve ezilmekten kurtarmak için ileri atılmıştır. O andan itibaren, Türkiye'nin tarihi, bu askerin güçlü kişiliği ile renklenmiştir...(giderek) ele geçirdiği askerî üstünlüğü ülkede siyasal değişiklikler için kullanmış...ülkesinin itibarını ve gücünü arttırmış, düşmanlara karşı başarı ile savaşmış ve ulusunu yönetmeye başlamıştır. Mustafa Kemal Paşa, devrimi gerçekleştirmiş, seçilmiş bir millet meclisinin desteği ile ülkeyi üstün bir güçle yönetmiş, bir eşi daha görülmeyen bir biçimde idarî reformlar yapmış, tarihte kendisi için çok seçkin bir yer hazırlamış ve Doğulu bir ulustan yepyeni bir Batılı devlet çıkarmıştır..."¹³. (Türk Kurtuluş Savaşı'nın gelişimi ve sona erışı üzerinde geniş analizler yapan Toynbee, Millî Mücadele'nin önde gelen liderlerinden söz ederken şöyle diyor:) "...Bunların en başta geleni, bir asker ve askerî kahraman olarak, yenik ulusunu zafere ulaştırmış bulunan Mustafa Kemal Paşa'dır. Bir devlet adamı olarak da bu ilerici ve Batılılaşmış Türk, gerek kişiliği, gerek başarıları ile, hayranlık ve saygı uyandırmaktadır. (Orta yaşın kıyasına gelmiş olan) bu önder, bir mantık ve sarsılmaz azim, kendinden çok ülkesi için beslediği tutkular, güçlü bir kişilik ve disiplin adamıdır. Genç bir subay olarak katıldığı örgütlerde konuşma sanatını öğrenmiş, Fransız Devrimi'nin bütün yönlerini incelemiş ve bu, onun için büyük bir hayranlık ve ilham kaynağı olmuştur. İnkâr edilemez bir güçte olan ve Meclis'te hiç aksamayan çekiciliğini, çelik rengi gözlerini,

¹² Bilâl N.Şimşir, a.g.e., s. 103.

¹³ Arnold J. Toynbee, a.g.e., s. 97, 99.

anlamalı yüzünü geniş omuzlarını, erkek görünüşünü hâkim ve etkili konuşması tamamlamaktadır...Mustafa Kemal, Türk devriminin babası ve yeni Türkiye'nin kurucusudur..."¹⁴.

Üçüncü örneği daha önce de sözünü ettiğim Prof. Emil Lengyel'den aldım. "Gray Wolf (Boz Kurt)" adlı esere yazdığı "Önsöz" ve "Sonsöz" bölümlerinde Atatürk hakkında belirttiği görüşler, bu profesörün bilimsel kişiliğine yaraşır niteliktedir. Önce, Önsöz'deki şu pasajları aktarmak isterim: "...Türkler için tehlikeler ile dolu yıllar geçti ve büyük savaşlar dönemi başladı. Mustafa Kemal, ünlü bir asker (ve) insanların büyük bir lideri olmuştur. Türkiye'nin 1919'da başlayan kapkaranlık yıllarında imkânsız olan şeye, can çekilen bir ülkenin canlandırılması işine girişti. Eski Osmanlı İmparatorluğu'nun diğer uluslarını değil, Türklerden oluşan bir milletten başka bir şey istemiyordu. Böylece, devrim ve hepsinin üstünde, diriltme çağı başladı...Atatürk tarafından gerçekleştirilen büyük değişim, Osmanlı İmparatorluğu ile Atatürk'ün Türkiye Cumhuriyeti'ni belirginleştirilen sloganların karşılaştırılması ile en iyi şekilde belli olur. Örneğin; Osmanlı İmparatorluğu'nda halk 'kader böyle imiş' derdi. Kemal'in Cumhuriyetinde kaderciliğin bu uyuşuk deyişleri pek az duyulur. Nasıl oldukları sorulunca, halk 'çalışıyoruz' diye cevap verir...Mustafa Kemal adı, atasözü gibi olmuştur. Bu isim sadece Türkçede değil, Arapçada da yer etmiştir. Türklerin Babası'nın ünü bu kadarla da sınırlı değildir. Kuzey Afrika'da, kendi kuruluşları vasıtasıyla Batı medeniyeti ile temasları olan Fransızlar, Rahmetli Mustafa Kemal'i kendi sözlüklerinde ölümsüzleştirmişlerdir. Ortadoğu'da Herkül'ce olan büyük işlerden söz ederken, 'bu, Atatürk'e yaraşır bir iş' derler... Kemal'in yeri, tarih tarafından kararlaştırılmıştır. O, sadece Türklerin Babası değil; aynı zamanda, dünyanın diğer birçok bölgesinde de temel reformların ilham kaynağı idi. Başarıları, diğer başarıların değerlendirilmesi için bir ölçüdür. (Kemal Atatürk) yeni Türkiye'nin simgesi olmuştur. Fakat aynı zamanda, Doğu'nun kendi kendini yaratan Batı kafalı insanının dinamiklerinin de örneğidir..."¹⁵.

Prof. Lengyel, "Boz Kurt"un "Sonsöz" bölümünde de şu görüşleri belirtiyor: "... Mustafa Kemal hakkında dünyanın görüşü ne idi? Türkiye'nin gizli olarak mevcut olanaklarını onun ortaya çıkardığını tarih biliyor. Şunu da biliyor ki; Mustafa Kemal, büyüleyici güçte, korkusuz, olağanüstü ve çok büyük bir adam olarak, tanrısal ve şeytanca bir karışımdı.

¹⁴ Arnold J. Toynbee, a.g.e., s. 155-156.

¹⁵ Armstrong, a.g.e., p.xv-xx.

Dünya sahnesinde görüldüğü zaman, Ortadoğu'da sadece bir hanedan vardı; Kemal'in isteği ise, bir millî ülke idi: Türkiye. (Kemal) Doğu'yu inceledi, gördüğü şeyleri sevmedi: Geçmişin pisliklerine gömülü ve bunun afyonkeş hayalini taşıyan ülkeler, beden ve akıl rahatsızlıkları ile çürümüş hasta ve tembel bir âlem. Sonra, Batı'ya baktı ve onu da pek sevmedi. Bununla beraber, Doğu'ya tercih edilecek durumda idi. Çünkü; Batı'daki halk, daha çok yiyeceğe, okula ve ilâca sahipti. Böylece, daha uzun yaşıyor ve güçleniyordu. Mustafa Kemal, zayıf bireylerden hiçbir zaman kuvvetli bir millet oluşamayacağını; ayrıca, hastalık, cahillik ve fakirlik içinde kıvrandığı sürece, bir ulusun asla güçlenemeyeceğini biliyordu. (Ama) Batı'da da Mustafa Kemal'in hoşuna gitmeyen bir husus vardı: Uluslar arasındaki vahşî rekabet. Batılılar, daima başkalarının zararı pahasına kârlı çıkmaya, yapılabilir işlerin sınırını zorlamaya, bazen aşmaya çalışıyorlardı ve hiçbir dengeleri de yoktu. Mustafa Kemal ise, Türkiye'yenin yıkıcı değil, yapıcı olmasını istiyordu. Batılı ulusların en büyüklerinin bile, kendilerinin görüşüne göre, her zaman asil bir neden ile, çok kez yıkıcı olduklarını görüyordu. Çünkü bu milletler, kendilerinin diğer uluslardan üstün, her zaman çok daha üstün olduklarını düşünüyorlardı...(Kendi ülkesine gelince) Mustafa Kemal, Türklerin yaşadığı Türkiye için güven ve refah-tan başka bir şey istemiyordu" ¹⁶.

Atatürk'ün cumhurbaşkanlığı sırasında, 1930'lu yıllarda, Ankara'da İngiltere Büyükelçisi olarak bulunan Sir Percy Loraine, 1948 yılında yayımlanan "Kemal Atatürk: Bir Değerlendirme" adlı incelemesinde şu görüşleri belirtiyor: "...Kemal Atatürk'ün ölümünden beri yıllar geçti...Ancak, geçip giden bu yıllar, benim Atatürk ile ilgili anılarımı bulandırmadı. Atatürk: dimdik bir duruş, şüphe götürmez ağır başlılığı yansıtan yiğit bir görünüş, eksiksiz bir giyiniş, kesin hatlı bir vücut, insanın içine işleyen açık mavi gözler, kabarmış kaşlar, çok kez ciddi ve hatta sert bir yüz; her bakışında, her jestinde ve hatta hareketsiz halinde de göze çarpan keskin bir canlılık; sanırım, Atatürk olağanüstü bir insandı. Kendisinin pek müstesna bir kimse olduğuna eminim. Sanki pek doğal bir şeymiş gibi, tehlikeye karşı korku duymanın veya güçlükler karşısında tereddüde kapılmanın ne olduğunu bilmez bir görünümü vardı. Başka hiç kimsede rastlamadığım içgüdüsel bir yöntem, O'na, dikkatine çarpan herhangi bir sorun veya durum karşısında, görünüşte hiçbir zorluk duymadan en önemli hususu ayırt etme gücü verirdi... Kendisinin sorumlulukları ağırdı, çok

¹⁶ Armstrong, a.g.e., p. 307-308.

ağır. Fakat, onları olduğu gibi benimser, hiçbirinden hiçbir zaman kaçınmaz ve asla korkmazdı. Bu sorumlulukları hiçbir şekilde başkasına yüklemeydi. O'nun saygısını kazanmanız için, sizin de yüksek bir sorumluluk duygunuz bulunmalı idi. Tartışma ve görüşmeyi severdi. Bu, O'nun başkalarını inceleme yöntemlerinden biri idi. Böylece, karşındakilerin sadece kafalarını değil, karakterlerini de tartardı. Yargılarında pek az yanılırdı ve pek az yumuşak huylu idi. Dengesi kesin, görüşü açık, etkisi harekete geçirici nitelikte idi. Herhalde, yaradılışın bir lütfü olarak, büyük bir irade gücü ile bezenmiş olmalı idi. Bununla beraber, kanımca, bu irade gücünü tam anlamıyla bilinçli bir kişisel disiplinle geliştirmişti...Hoşuna giden konuşma yöntemi, görüşmek istediklerini sadece entellektüel bakımdan değil, psikolojik yönden de sınamaktı. Bu sınavı, en yakın çevresine olduğu kadar, hükümet üyelerine ve başkalarına da uygulardı...Atatürk, diktatör olarak nitelenir. Benim kanaatime göre, O'nun hakkındaki bu görüş, yanlış ve yanıltıcıdır. İtiraf edelim ki; elimizde, modern çağlarda diktatörlerle ilgili yetkili bir tanımlama da yoktur. Bununla beraber, bu sıfatın Hitler veya Mussolini için kullanılmasına itiraz edecek sanırım, kimse bulunamaz. O halde, Atatürk'ün neden aynı kategoriye ait olmadığını sorabilirsiniz. Bunun birçok nedeni var. Bu nedenlerin başlıcası, kendisinin yokluğu halinde de işleyecek bir mekanizmayı bilinçli olarak kurmaktı; bunu, kendisinden sonra da yaşayacak sistemli bir hükümet ve yönetim yaratmaya ve görüşleri ile uyumluluk sağlamaktan çok, doktrinlerini öğretmeye çalışarak gerçekleştirmek istiyordu...İhtilâller çocuk oyuncuğu değildir. İlk günlerde, yeni anayasa yapılmadan ve bunun kuruluşları normal işleyişlerine kavuşmadan önce, Atatürk, birçok konuda, kuşkusuz, kendi inisiyatifi ile hareketlerde bulunmak durumunda idi. Bundan başka, yasal formlarla iş görmek bakımından da, güçlükler içinde bulunuyordu...Genellikle sanıldığı gibi, herkese her şey için emirler vermekten çok, sürekli olarak, bütün bakanlıkların kendi sorumluluklarını başarmalarına çalışıyordu...Cumhuriyetin başlangıç döneminde, halkın ve çağın, halk hükümeti olarak tanımladığımız yönetim şekli için olgun bir durumda olmadığını Atatürk kavramıştı. Halk, saltanat ve imparatorluk gelenekleri içinde boğulmuştu...Bu nedenle, bakanlar gibi, halk da, yeni anayasanın kendilerine yüklediği yeni sorumluluklar bakımından eğitilmeli idi. Bu arada, işler, sürekli biçimde yürütülmeli ve modern, ilerici bir devlet olarak, Türkiye'nin ihtiyaçları da incelenmeli, elden geldiğince kendi kaynakları ile karşılanmalı idi. Her şeyden önce de, yaşayan bir ulusal ekonomi yaratılmalı idi. Daha 1923 yılı gibi çok önceden, Atatürk, bu ulusal ekonomi sistemi 10 yıl içinde kurulamadığı takdirde, Kurtuluş Savaşı'nda gerçekleştirilen

bütün mücadele ve fedakârlıkların hiçbir işe yaramayacağını ulusuna cesaretle söylemişti. Hemen hemen esrarlı olarak nitelenebilecek derinlikteki ileri görüşlülüğü o kadar keskin ve doğru, olayların akışını, halkın duygu ve ihtiyaçlarını, Türkiye'nin dış ilişkilerini tahmin sezgisi o kadar isabetli idi ki; çalışma arkadaşları, kendileri için çözümü çok güç (sorunlar ve karmaşık durumlarda nasıl bir yol izleyecekleri hususunda, tam bir alışkanlıkla O'na danışırlardı...Atatürk'ün dış politikasında diktatörlük konusunu verecek ne vardı? Hiçbir şey. Bu, bir barış, dostluk, uzlaşma ve yeni cumhuriyetin bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne komşular saygı göstermeye istekli oldukları sürece, savaşa karşı bir garanti politikası idi..."¹⁷.

Beşinci örnek Prof. Bernard Lewis'ten. "The Rebirth of Turkey (Türkiye'nin Doğuşu)" adı ile 1961'de yayınlanmış ve sonradan dilimize de çevrilmiş olan eserin yazarı Prof. Lewis, daha ziyade Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki incelemeleri ile tanınmış olmakla beraber, çağdaş Türkiye'deki gelişmelere de yakın ilgi gösteren Batılı otoritelerin önde gelenlerindedir. Bu eserinin büyük bir bölümünde Atatürk'ten ve eserlerinden söz eden Profesör, özellikle şu dikkate değer görüşleri belirtiyor: "...(Lozan Antlaşması ile) Türkiye, Birinci Dünya Savaşı'nın yenilmiş devletleri arasında tek olarak, kendi perişanlığından ayağa kalkmayı başardı ve galipler tarafından kendisine dikte edilen barışı reddederek, kendi şartlarının kabulünü sağladı. Çünkü, Lozan Antlaşması aslında Türk Millî Misak'ında ifade edilmiş isteklerin (genelde) uluslararası tanınması idi. Askerî savaş kazanılmıştı; Milliyetçilerin siyasal programı başarılı olmuş, uluslararası bir antlaşma da dünyaca kabul edilmişti. Bundan sonra ne yapılmalı idi? İşte bu soruya cevabında Mustafa Kemal, gerçek büyüklüğünü gösterdi. Bu nokta Türk gazeteci Falih Rıfkı Atay'ın Mustafa Kemal ile Enver Paşa arasındaki bir karşılaştırmasında iyi belirtilmiştir: 'Enver'in hassası cüret, Mustafa Kemal'in hassası basiretti. Mustafa Kemal, 1914'te Harbiye Nazırı olsa idi, devleti Birinci Dünya Harbi'ne sokmazdı. 1922'de, Enver İzmir'e girmiş olsa idi; o hızla döner, Suriye ve Irak üstüne yürür, kazanılanı da kaybederdi'. Cidden o zaman, bir savaşçı kahramanı baştan çıkarabilecek birçok çekici şey vardı. Avrupa ve Asya'da kaybedilmiş Osmanlı vilâyetleri vardı ki, oralarda Osmanlı idaresinin yerine geçen rejimlerin gittikçe artan güçlükleri Türk isteklerinin teyidinde elverişli olabilirdi. Türk Milliyetçilerinin kalbine daha yakın olmak üzere; devrim, müdahale ve iç savaş sancıları içinde siyasal macera için çekici bir

¹⁷ Special News Bulletin, No. 4381, 15 Nov. 1980, p. 2-3.

alan arz edebilecek çökmüş Rus Çarlığı'nın 20 milyonu aşkın, Türkçe konuşan Müslümanları vardı. Fakat; Mustafa Kemal, bunların hiçbirini yapmadı. Savaş biter bitmez, Yunanlılarla insafsız fakat etkin bir nüfus değişimi yolu ile eski anlaşmazlıkları çözümlenerek barış yaptı. Boğazlar'ın gayriaskerî hale getirilmesini, ancak yıllarca sonra, görüşme ve anlaşma ile sona ermek üzere, kabul etti. Bütün dış tutkuları ve bütün Pan-Türkist, Pan-Ottoman veya Pan-İslâmîk ideolojileri reddederek, bilinçli bir şekilde eylemlerini ve umutlarını Antlaşma'da tanımlanan topraklarla sınırladı ve hayatının geri kalan kısmını çetin, yorucu ve zahmetli yeniden kuruluş ödevine adanmıştı...Kemal Atatürk çabuk ve kesin hareket, anî ve çok kez sert karar adamı idi. Sert ve parlak bir asker, çetin bir içici ve çapkın olan Atatürk, her şeyde çok büyük bir irade ve tükenmez bir enerji sahibi idi. Çağdaşları tarafından, çok kez, diktatör olarak anılır ve bir anlamda, şüphesiz, öyle idi. Fakat; bunu söylerken, onun idaresinin, Avrupa ve Ortadoğu'da dün ve bugün aynı terimin kullanıldığı adamlarınkinden pek farklı olduğunu hatırlamak gerekir. Şahsî ve meslekî eğilimleri ile bir otoriter, mizaç itibarıyla otoriter ve emredici olan Atatürk, daha az veya daha çok azametli insanların davranışı ile şaşırtıcı bir zıtlık halinde, yine de nezaket ve kanuniliğe, insanî ve siyasî ölçülere saygı gösterirdi. Onun diktatörlüğü, rahatsız edici şekilde omuz üzerinden gözetlenme, kapı zili korkusu, toplama kampının karanlık tehdidi bulunmayan bir diktatörlüktü. Kuvvet ve baskı, devrimci değişiklikler dönemi sırasında cumhuriyeti yerleştirmek ve korumak için, şüphesiz, kullanıldı. Fakat, daha sonra kullanılmadı. 1926 ilkbaharından sonra, hayat ve kişi hürriyeti için pek az tehlike vardı...Daha sonra Ortadoğu'da diğer Müslüman ülkelerinde askerî rejimlerin ortaya çıkması, bazı gözlemcileri Atatürk'te ve onun devriminde, bu sonraki hareketlerin prototipini görmeye yöneltmiştir. Fakat, bunlar arasında pek az benzerlik vardır. Atatürk, hükümet darbesi ile iktidarı ele geçiren bir küçük subay değil; fakat, derin bir millî buhran anında, âdeta isteksiz adımlarla, azar azar kontrolü ele alan bir general, bir paşa idi. O ve arkadaşları, yeni fikirlerle dolu olmakla beraber, statü ve tabiat itibarıyla, yüzyıllarca askerlik ve imparatorluk tecrübesine sahip eski Osmanlı idareci elitinin adamları idiler. İmparatorluğun yıkılmasından ve hanedanının sürülmesinden sonra bile, ne halka dalkavukluk etmeye, ne de onu boyun eğmeye zorlamaya ihtiyaç duymaksızın, yine de itaat istemek ve görmek güven ve otoritesine sahip idiler. Böylece de; Avrupa diktatörlüklerinde ve onların başka yerlerdeki taklitlerinde rastlanan müthiş demogoji cihazına başvurmaksızın, bir çeşit pederşahî rehberlikle devrimlerini tamamlamaya muktedir oldular...Atatürk, önce asker olarak, ulusu-

na önderlik etmek üzere-Avrupa'nın Hasta Adamını yatağından kaldırıp ona yeni bir hayat ve canlılık aşılayan parlak ve ilham verici bir lider olarak-yükseldi. İlk büyük başarıları -bir ordu, bir millet ve parçalanmış bir imparatorluğun yıkıntularından bir "devlet" kurarak ve millî topraklardan istilâcıları süreçrek-kahramanca üslûpta idi. Yine de, Atatürk'ün gerçek büyüklüğü, aslında büyük olmalarına rağmen, bu başarılarda yatmaz. O'nun gerçek büyüklüğü, daha çok, bu kadarının yeter olduğunu, fakat yine de tek başına yeterli olmadığını, askerî ödevin tamamlandığını ve pek farklı başka bir ödevin kaldığını kavramasında yatar. 1923'te, zaferi sırasında, bir komutanı daha çok şan ve şeref aramaya veya bir milliyetçi lideri yeni ihtiraslar uyandırmaya teşvik edebilecek birçok fırsatlar vardı. O, bunların hepsini reddetti ve kahramanlar arasında pek az görülen bir gerçekçilik, kendini tutma ve ılımlılıkla bu çeşit sarhoşça maceralara karşı halkını uyardı. Bundan sonraki ödev, yurt içinde idi. Çünkü; askerî, malî ve siyâsî bütün istilâcılar gittiği zaman, zaten geri olan ve şimdi uzun savaş ve iç savaş yılları ile daha da zayıflamış bulunan ülkenin yeniden kuruluş sorunu ortada duruyordu. Osmanlı askeri ve muzaffer bir kahraman olarak Kemal Atatürk'ün bunu görebilmesi ve bunun kendisinden istediği büyük hayal gücü ve cesareti gösterebilmesi, onun en yüksek meziyetidir...(Çeşitli girişim ve davranışları üzerinde) nasıl bir görüşe sahip olunursa olunsun, şu kadarı tartışma götürmez: Tarihlerinin en karanlık anında, Kemalist Devrim, Türk Halkına yeni bir hayat ve umut getirdi; onların enerjilerini ve kendine güvenlerini iade etti ve onları sadece bağımsızlık yoluna değil, daha nadir ve daha değerli bir şey olan hürriyet yoluna sağlamca yerleştirdi..."¹⁸.

Altıncı örnek, yine David Hotham'ın "Türkler" adlı eserinden. Eserde, yazarın şu değerlendirmesi göze çarpıyor: "...Bütün milletlerin büyük adamları vardır. Fakat, Atatürk'ün kutsal imajına benzer bir şeyin başka yerde bulunduğundan şüphe ederim. O, Edebî Önder'dir... Mustafa Kemal, I. Dünya Savaşı sonundaki karmaşık ortama tam zamanında müdahale eden devdi ve Türkiye'nin alın yazısını tam anlamıyla değiştirdi. Morali bozulmuş ve parçalanmış ülkesine bağımsızlık ve gururunu yeniden kazandıracak şekilde, askerî yenilgiyi zafere dönüştürdü. Temelde, başarılı bir komutandı. Sonraları giriştiği bütün işler başarıya ulaştı. Çünkü ordu, bir bütün olarak arkasında idi...Atatürk, diktatörlere yaraşır şekilde, çekici bir diktatördü. (Bununla beraber) çağdaşları olan manyak Hitler'e, çok ki-

¹⁸ Bernard Lewis, (çeviri) Modern Türkiye'nin Doğuşu, Ankara, 1988, s. 254-255, 289-291.

birli Mussolini'ye, hinoğluhin ve kaba Stalin'e kıyasla, hoş bir zıtlık oluşturuyordu... Atatürk'ü daha az çekicilikteki otokratlardan ayıran birçok husus vardır. Örneğin, toprak işgal etmek veya diğer ülkelere saldırmak gibi hiçbir girişimde bulunmadı. İstanbul'u ve Boğazlar'ı da kapsayacak şekilde, Türkiye'nin yeni sınırlarını tespit ettikten sonra, bununla yetindi. Bu bakımdan, erişilmez bir gerçekçi idi...Atatürk, Türkler için iki ihtiyaç belirtti: (Biri) ulusal bağımsızlık ihtiyacı, (diğeri) modernleşme (uygarlık) ihtiyacı. Bunların birincisi, Batı'ya karşı boğuşmayı gerektiriyordu. Atatürk, Asya'da, Avrupa egemenliğine karşı baş kaldıran Asyalı büyük kurtarıcılarının hâlâ ilki olarak değerlendirilir...Ama, Türk ihtilâlinin ayırdedici simgesi, Türklerin uygarlaşmaya yönelik atılımları idi. Bu, 'Kemalizm' idi...Atatürk, acımasız bir diktatör değildi ve eserleri, keyfî fermanlar olmadı. Bunların çok büyük bir kısmı, üzerinde çok düşünülmüş ve uzun tartışmalar sonucu karara varılmış şeylerdi... Atatürk, Yunanlıları (ve dolaylı olarak İngilizleri) yenilgiye uğrattıktan sonra, 1938'de ölümüne kadar, Türkiye'yi 15 yıl yönetti. Çekingen bir halka, bir dizi şaşırtıcı reformları zorla benimsetti. Buna rağmen, Atatürk'ün demokrasi için gerçek bir tutkusu vardı. Eğer onu uygulamadı ise, hiç değilse temelini koydu. O zamanki Türkiye'de devrimci bir anlam taşıyan 'egemenlik kayıtsız şartsız ulusundur' ilkesini kesinlikle dile getirdi. Mutlakiyet idaresinin sembolü saltanatı lâğvetti ve teorik de olsa, devlet yönetiminde parlâmentoyu en üstün makam yaptı..."¹⁹.

Yedinci örneği, daha önce de adı geçen Prof. Geoffrey, Lewis'in "Modern Türkiye (Modern Turkey)" adlı eserinden aldım. Bu tarihçinin görüşüne göre: "...Milliyetçilerin savaşını yalnız başına Mustafa Kemal'in yürüttüğünü söylemek, ülkelerini yabancı saldırganlardan ve aldatılmış yerli kuklalardan kurtarmak için çok kez yerli silâhlarla çarpışan binlerce adsız Türk'ün hakkını yemek olur. Bununla beraber; millî teşkilâtın seyrek bağlarını koruyan ve parça parça yok olmaktan kurtaran, hiç kuşkusuz, Mustafa Kemal'in yılmaz iradesi ve bitip tükenmez enerjisi idi...Mustafa Kemal'in amacı, Batı dünyasının uygar ülkeleri arasında uygun yerini alacak şekilde, Türkiye'yi modern bir devlet yapmaktır...Yeni Türk devletinin yapısını tahlilden geçiren anayasa hukukçuları, eğlenebilecekleri birçok şey bulabilirler. (Fakat) apaçık gerçek, bu, bir diktatörlüktü ve insanın liberal duyguları şu düşünceye ne kadar isyan eder etsin, bu diktatörlük, halkın genel durumu bakımından, Türkler için olabilecek en iyi şey-

¹⁹ David Hotham, a.g.e., p. 23, 61, 198.

di...Kemal, baştı ve onu, yüzüne karşı eleştirmeye çok az kişi cüret edebilirdi; (ama) kendisi buna çok üzüldü; çünkü, iyi bir tartışma kadar sevdiği başka hiçbir şey yoktu...Başarılarının niteliğini ve büyüklüğünü uzun uzadıya belirtmek gerekmez...Türkleri, Osmanlı İmparatorluğu'nunun param parça yıkıntularından dışarı çıkmaya, eski imparatorlukların harabeleri ortasında morali bozulmuş ve umutsuzluğa kapılmış Avrupalı ve Asyalı birçok toplum bulunurken, bir millet olmaya zorlamıştı. Halkının yeteneklerine olan sarsılmaz inancı ile, onları Batı uygarlığı yoluna yönlendirdi...Görevini başarıya ulaştıracak kişisel donanımı Türklerin yüksek kadere olan engin inancından, üstün bir irade gücünden, erişilmez bir kişisel çekicilikten ve fırsat kollayan sabrından kaynaklanıyordu...Hiçbir zaafı olmadığını söylemeye yeltenmek boşuna olur...(Ama) kusurları onun bir parçası, sınırsız canlılığının bir göstergesi idi. Fakat, kendi kendini aldatmak gibi bir kusur, onun yaradılışında yoktu. Atılgan bir genç ihtilâlcı değil; fakat, ruhunda devrimci bir ateş oluşmuş bir Osmanlı subayı ve centilmeni idi..."²⁰.

Son olarak Lord Kinross'tan iki örnek vereceğim. Bu tanınmış yazarın ülkemizde yaygın bir ünü olan "Atatürk-Bir Milletın Yeniden Doğuşu" adlı eseri, konuşmamda adı geçen David Walder tarafından "Atatürk hakkındaki en anlayışlı biyografi" olarak nitelenir. Önce, Lord Kinross'un 1968 yılında İstanbul'da vermiş olduğu çok kapsamlı bir konferans metnindeki değerlendirmelerin en önemli saydıklarımı aktarmak isterim: "...Kemal Atatürk'ün çağımızın yetiştirdiği en büyük adamlardan biri olduğu hakkında en ufak bir kuşku yoktur. Benim ülkemin en büyük adamlarından biri olan Winston Churchill, "Atatürk'ü I. Dünya Savaşı ve Sonrasının en büyük dört beş simasından biri olarak" anlatır. Churchill, ondan "Türk Milletinin Önderi büyük bir asker olarak Savaşçı Prens" diye söz etmişti. Gerçek de budur. Atatürk, her şeyden önce, büyük bir askerd; fakat, zamanla, büyük bir devlet adamı oldu. Tarihin bize anlattığı pek çok büyük askerler ve büyük adamların yanında, bu iki özelliği kendinde toplayan pek az kişi vardır ve Atatürk, bu seyrek görülür kişilerdendir. O, büyük bir asker-devlet adamıdır. Atatürk, bir taraftan, savaş adamı; öte yandan (da), barış adamıdır. İçindeki büyük askerî deha, ulusunu çökmekten kurtarmış ve yine içindeki devlet adamı özelliği, hayatına ışık saçtığı ulusunun yeniden doğuşunu sağlamıştır. Bu büyük başarı, insanlarda az rastlanan yetenek birleşimlerinin eseridir. Atatürk, milletine derin

²⁰ Geoffrey Lewis, a.g.e., p. 126.

bir sevgi ile bağı bir vatanseverdi. Yapıcı idi, enerji dolu idi. Olaylar karşısında kendini çabucak toparlayabilirdi. Yılmak bilmez bir irade ve direnme gücüne sahipti. Sezgiyi ve mantığı az rastlanır bir yetenekle zihninde bütünleştirebilen bin insandı. Ülkesinin bünyesine ve halkının yaşayış şekline reform getirmek isteyen bir idealistti. Bütün bu yapıcı ve hayat verici özellikleri arasında bir tanesi, Churchill'de ve o çağda yetişen pek az kişide bulunur. Bu, 'gerçekçilik'tir. Atatürk'ün pratik alandaki başarılarını onun gerçekçiliğine bağlamak gerekir. Atatürk dünyayı, insanları, milletleri, olayları siyasal ve askerî güçlerin yarattığı baskıları ile gördü; onu, kendi özlediği şekli ile değil, olduğu gibi gördü... Gerçeklikten çok uzak bir çağda yetişmiş olan gerçekçi Mustafa Kemal, olmayacak şeylerin peşinde koşan düşmanı, mantık ve sağduyunun emrettiği gerçeklerle yenerek vatanını kurtardı ve güvenlik içine aldı. Artık, birinci görevi, yeni bir ülke yaratmaktı. Mustafa Kemal'in bu devrimci başarısı, kişisel niteliklerinin çok az rastlanan bir kaynaşımıdır. Mustafa Kemal, vatanseverlik ve cesaretini devrimci arkadaşları ile paylaşmayı bilmiş; amaca ulaşmanın verdiği çöküntü dolu canlılığı ve ileriye görme özelliğinin kazandırdığı çabuk ve sağlam karar verme yeteneği ile arkadaşlarından daha üstün bir duruma geçmiştir. Mustafa Kemal'i Mustafa Kemal yapan diğer özellikleri arasında, bükülmeyen bir kişisel disiplin ile kontrol altında tuttuğu yaradılışın dış âleme büyük bir sabır şeklinde yansımaları, plânlama alanında olduğu kadar anında kararlar alabilmede gösterdiği az rastlanır kapasitesini, olayların özünü kavrayabilmesini ve düşman olsun dost olsun halkın ruhuna inebilmesini, sorumluluk altına girebilmesini ve bu sorumluluğu tam bir kararlılık içinde yerine getirmesini sayabiliriz. Atatürk, soğuk ve sert bir yaradılışa sahip idi; fakat, bunun yanında, çelik gibi bir yayın her an yuvasından fırlayabilecek esnekliği de vardı. Mücadelesinin başından beri geniş kapsamlı bir görüş esnekliğine sahipti. Amacını açık seçik bir şekilde görüyor ve amaca götüreceği araçları gözünden kaçırmıyordu... Her şeyden önce, ulusunun güvenini kazanması gerekiyordu ve bunu başardı. Bu güvenci sadece kahramanlıkları ve başarıları ile de elde etmedi. O, hiçbir padişahın veya çağının kendisinden önce yetiştirdiği önderlerin yapamadığı bir şeyi yaptı: Ulusu ile yakın ve sürekli ilişkiler kurdu. Köylünün ruhunu, onunla anlayacağı bir dil ile konuşarak, kazandı... Ülkesinin her düzeyinde temas ettiği halkın ruh halini yakından izledi ve anladı. İşte bu yüzden, sonraki birkaç yıl içinde ulusu için yapmaya kararlı olduğu her şeyi başarabildi. Düşman yenildiğine göre, yapacak tek şey kalıyordu: Ortaçağ gericiliğini bir yana iterek, Batı uygarlığı anlamında bir Türk toplumu meydana getirmek...Lozan Antlaşması'ndan sonra, Ankara'da, 'savaş

bitti, yaşasın savaş' diye haykırıldı. Bu ikinci savaşa hiç vakit kaybetmeden başlamak gerekiyordu. Bu savaş, topla tüfekle yapılacak bir savaş değildi. Bu, bir 'reform savaşı' idi ve bu savaşın komutanı da, (yine) devlet adamı Atatürk idi. Bu savaşta aranacak dinamizm ve taktik, savaş alanlarındakilerden farklı olmayacaktı. İnisiyatif onun elinde olduğuna göre, başarılı sonuca daha büyük bir hızla varılacaktı. Plânlamada çok ileriye gören, fakat uygulamada pragmatik yolu seçen Mustafa Kemal, reform mücadelesinin başında gelişme için gerekli olan büyük ulusal kapasitenin ulusun vicdan ve geleceğinde hazır bulunduğunu; fakat, bunun yine de bütün ulusa uygulanacağı güne kadar kendi vicdanında saklanmasına karar verdi...Bugün başarı ile hayatını sürdürmekte olan Türkiye Devleti, Avrupa ölçülerine göre, gerçek anlamda lâik bir devlettir ve bu devleti kurabilmek için Mustafa Kemal, Cumhuriyet'in ilânından sonra tam beş yıl bu yolda hazırlıklarını yavaş yavaş yapmıştır. Bundan sonraki beş yıl içinde, Atatürk'ü bütün varlığı ile ulusunun sosyal ve kültürel bünyesindeki reformlara adanmış görüyoruz...Gerçekten Türkiye, Atatürk'ün son 10 yılda başarmış oldukları ile, Batı'nın bazı uluslarını etkiledi. Ancak, bu ulusların liderleri, Atatürk'ten çok farklı olarak, demokrasinin değerlerini tehdit edici bir güçle kuvvetlendiler. Bu liderler, Atatürk'ten çok değişik bir şekilde, onun yaptığının aksine, demokrasinin değerlerinden yararlanmayı bilememişler; bu demokratik nimetleri çiğneme tehdidini savurmuşlardır. Almanya'da Hitler, ulusunu esarete götürmüştü; Atatürk ise, esaret altındaki ulusunu özgürlüğe kavuşturmuştur. İtalya'da Mussolini, sivil olduğu halde başkomutanlık hevesine düşmüştü; buna karşılık, Atatürk, askerlik görevinin bittiğine inandığı anda, sivil hayata dönmüştür. Gerek Hitler ve gerek Mussolini, toprak kazanma hırsı ile komşularının haklarına tecavüz etmişler ve birer imparatorluk kurma hevesine kapılmışlardır. Oysa, Atatürk, bunun tam tersini yapmış; bir imparatorluktan bir ulus çıkarmıştır... Atatürk, XX. Yüzyılın güçlü liderlerinin üstünde bir yere sahiptir...Türkiye'de, kendi fanî hayatından sonra da, sonsuza kadar kalacak siyasal ve sosyal bir yapı kurdu ve bunu büyük bir başarı ile gerçekleştirdi. Türkiye'ye sadece sağlam temeller üzerine yerleşmiş kurumlar kazandırmakla yetinmedi; ona, kökünü vatanseverlikten alan, kendisine inanç ve gelecekte yeni güçlerin ürünlerini vereceğini bildirdiği bir ulusal idaeal (de) sundu..."²¹. Bu konferansı, Lord Kinross'un "Atatürk-Bir Milletin Yeniden Doğuşu" adlı eserinin "Sonsöz" bölümündeki bazı önemli görüşleri aktararak bitireceğim: "Kemal Atatürk, yeni bir Türkiye yaratmıştı. Onu tecrübeli bir şe-

²¹ Lord Kinross, a.g.e., s. 2, 9-14.

fin, verimli bir yönetimin ve sırası gelince daha liberal bir şekilde gelişebilecek esnek bir parlâmenter sistemin ellerine bıraktı. Memleketini ortaçağdan çağımızın eşğine, hatta bundan bir adım ileriye getirmişti. Gerideki boşlukları doldurup memleketi yeni alanlarda daha ileriye götürmek, ondan sonra yerine geçecekler için düşen bir görevdi. İlerleme hızlı olmuştu; belki de bazıları için fazla hızlı...Atatürk kurtardığı Türkiye'ye sağlam temeller ve ilerdeki gelişmesi için belirli bir amaç bırakmıştı. Ona yalnız sağlam kuruluşlar vermekle kalmadı; kökünü yurtseverlikten alan, kendi kendisine karşı güven duygusuyla beslenen ve yeni enerjiler için verimli ödüller vaat eden bir millî ülkü de sağladı. Sözleri ve davranışları ile kahramanlara tapmaya alışmış bir milletin hayalini besleyecek özel bir efsane yarattı. Onlara Batı demokrasisinin değerlerine inanmayı öğretti; bu demokrasiye varmak için tutulan yol değişik bile olsa, ona karşı içten saygı duymalarını sağladı. Atatürk'ün bütün verdikleri bugünün Türk'ünde canlı bir kuvvet olarak hâlâ yaşamaktadır. Bunun mantikî sonucu, Türkiye Cumhuriyeti'nin Batı'nın güvenilir bir müttefiki olarak ortaya çıkması oldu. Asker Atatürk, zamanında başka hiç kimsenin başaramayacağı şekilde, Avrupa devletlerinin kendisine karşı plânlarını alt üst edip, tarihin yüzünü değiştirerek, memleketini kurtarmıştı. Devlet adamı Atatürk, memleketinin bu devletlerce eşit şartlarla kabul edilmesini ve Yakınoğu gibi sık sık değişikliğe uğrayan bir bölgede bir istikrar unsuru olarak kalmasını sağladı. İşte, "Türklerin Atası' Mustafa Kemal'in gerçekleştirdiği büyük eser"²².

²² Lord Kinross, (Çeviri) Bir Milletın Yeniden Doğuşu, İstanbul, 1967, s. 755-756.